

Çanakkale Muharebe Alanlarında Hatalı Bir Yer Adlandırması ve Tarihi Olayların Anlatımına Etkisi: Kudsi Bey Tepesi Örneği

İsmail SABAH*
Emre ÖZMEN**
Necmi UYANIK***

ÖZ

Çanakkale Cephesi'nde Kerevizdere Muharebeleri, en şiddetli ve iki taraf için de ağır kayıplarla sonuçlanan çarpışmalardan sadece birkaçını teşkil etmektedir. Ancak kaynaklarda, bu muharebelerinin geçtiği önemli mevkiilerden Kudsi Bey Tepesi ile Fransızların "Quadrilatère" (Dörtgen) adını verdiği Türk mevzisinin coğrafi konumlandırmasında ciddi bir karmaşa mevcuttur. Türk kaynaklarında, özellikle resmî tarih yayınlarında bu iki farklı noktanın aynı yer gibi gösterildiği ve bunun tarih yazımına da yansarak olayların anlatımında hatalara yol açtığı görülmektedir. Temel kaynaklarda dahi rastlanan bu sorun, 30 Haziran 1915 tarihindeki Fransız taarruzunun ve sonraki muharebelerin yanlış aktarılmasına neden olmaktadır. Fransız Kolordusunun 21 Haziran 1915'teki taarruzda ele geçiremediği "Quadrilatère" mevzisi, 30 Haziran günü gerçekleşen muharebenin neticesinde Fransız kontrolüne geçmiş ve bu tarihten itibaren Fransız tarafında kalmıştır. Türk resmî tarihinde ise Fransızların 30 Haziran'da "Kudsi Bey Tepesi'ne yani Quadrilatère mevzisine taarruz ettiği ancak hedefi elde edemediği" belirtilmektedir. Dolayısıyla, Kudsi Bey Tepesi ile Quadrilatère'in aynı yer olduğu zannıyla hatalı bir anlatım ortaya çıkmıştır. Hâlbuki Kudsi Bey Tepesi'ne yönelik Fransız taarruzları temmuz ve ağustos aylarındadır. Çalışmada tarafların kaynakları karşılaştırılarak söz konusu iki noktanın coğrafi olarak farklı noktalar olduğu ortaya konulmuştur. Böylece tarih yazımındaki hatanın giderilmesine ve muharebe kronolojisinin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Muharebeleri, Kerevizdere, Askeri Tarih, Kudsi Bey Tepesi, Quadrilatère

How An Incorrect Place Naming Distorted Gallipoli's Historiography: The Case of Kudsi Bey Hill

ABSTRACT

The Kereves Dere battles at Gallipoli were among the fiercest engagements of the campaign, resulting in heavy casualties on both sides. Nevertheless, significant confusion exists in the sources regarding the geographical identification of two key locations on the battlefield, namely Kudsi Bey Hill and the Turkish position known to the French as the "Quadrilatère." In Turkish historiography, particularly in official military histories, these sites are often treated as identical, leading to inaccuracies in the narration of events and interpretations of the French attack of 30 June 1915. The "Quadrilatère," which the French Corps failed to seize in the attacks of 21–22 June 1915, was captured on 30 June and remained under French control thereafter. The Turkish official account states that the French attacked the hill, identified as "Quadrilatère," on 30 June and were repelled. Consequently, Kudsi Bey Hill and the Quadrilatère have been treated as the same location in historiography. However, French attacks on the hill occurred later, in July and August. By comparing sources from both sides, this study shows that the two locations are geographically distinct. The study aims to correct this historiographical error and clarify the battle chronology through document analysis as a qualitative research method.

Keywords: Gallipoli Campaign, Kereves Dere, Military History, Kudsi Bey Hill, Quadrilatère

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye/ Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale, Türkiye, ismailsabah@comu.edu.tr

** Bağımsız Araştırmacı/ Indep. Res., ozmenemre19@gmail.com

*** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye/ Prof. Dr., Selçuk University, Konya, Türkiye, nuyanik@selcuk.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 01.05.2026-08.07.2026

Citation/Atıf: Sabah, İ., Özmen, E., & Uyanık, N. (2026). Çanakkale muharebe alanlarında hatalı bir yer adlandırması ve tarihi olayların anlatımına etkisi: kudsi bey tepesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 188-200. <https://doi.org/10.52642/susbed.1942084>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

1. Giriş

Adını 7 Ağustos 1915'teki Fransız taarruzu sırasında burada şehit olan 55. Alay 1. Tabur Komutanı Binbaşı Hafız Kudsi Bey'den alan (Diriker, 2016, s. 62) Kudsi Bey Tepesi ve Fransızların "Quadrilatère" yani "Dörtgen" adını verdiği Türk mevzisi, Birinci Dünya Savaşı'nın Çanakkale cephesinde Kerevizdere muharebelerinin yaşandığı sahanın iki önemli parçasıdır. Çalışmamızın odak noktalarından biri olan Kudsi Bey Tepesi'nin adı, söz konusu tarihten önce "Gaziler Tepesi"dir. Ancak bazı kaynaklarda Binbaşı Kudsi Bey'in Çataltepe'de vurulduğu yazsa da Çataltepe'nin o tarihte 55. Alay cephesinin dışında olması ve harp ceridelerinde Kudsi Bey'in Gaziler Tepesi'nde vurulduğunun belirtilmesi nedeniyle bu bilgiye temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Binbaşı Kudsi Bey'in (Sicil: 1311-P.299) doğum yılı 1876, baba adı İbrahim ve memleketi Manisa-Kula'dır. 55. Alay 1. Tabur Komutanlığına atanmadan önce yüzbaşı rütbesiyle 5. Alay 11. Bölük komutanlığı görevini yürütmüştür (Sayılır, 2008, s. 66; Enver, Tekgöz ve Gül, 2022, s. 183). Tepeye ismini veren Binbaşı Kudsi Bey'in 7 Ağustos 1915 günü bombardıman esnasında burada vurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim şehadeti üzerine Gaziler Tepesi kendi adıyla anılmaya başlamıştır.

21 Haziran 1915'ten 7 Ağustos 1915'e kadar gerçekleşen Fransız taarruzlarıyla, Çanakkale Muharebeleri'nin en kanlı safhalarından sadece birkaçı Kudsi Bey Tepesi ile Quadrilatère mevzilerinde yaşanmıştır. Bu bölgedeki muharebelerle ilgili Türk kaynakları incelendiğinde, söz konusu iki yerle ilgili bir karışıklığın varlığı hemen göze çarpmaktadır. Temel kaynaklarda dahi rastlanan bu karışıklık kaçınılmaz olarak tarihi olayların aktarımında yanlışlıklara yol açmıştır. Örneğin güncel olması hasebiyle ele aldığımız, resmî askerî tarih ciltlerinin 3. kitabında yer alan "*General Gouraud, 30 Haziran 1915 günü 7'nci Sömürge Alayıyla Kudsi Bey Tepesi (Quadrilateral) mevzisini ele geçirmeye karar vermişti. (...) Bir saatten az bir zamanda Kudsi Bey Tepesi mevzisi ve dolayındaki mevzileri eline geçiren Fransızlar, Türk karşı taarruzları sonucunda ele geçirdikleri siperlerin büyük bir kısmından çekilmek zorunda kaldılar. Yalnız direneğin küçük bir kısmı Fransızlar[ın] elinde kalmıştı*" (Ökse ve Tekşüt, 2020, s. 210) şeklindeki anlatım bu karışıklığa dair en somut örnektir. Bu da eserin güncel baskısında dahi mevcut hatanın sürdürüldüğünü göstermektedir. Türk resmî tarihini teşkil eden söz konusu eserde, bu ifade için herhangi bir arşiv belgesine ya da başka bir kaynağa atıf yapılmamıştır. Dahası eserin farklı sayfalarında (122, 132, 139) dahi Kudsi Bey Tepesi aynı zamanda Quadrilatère olarak ifade edilmiştir. Diğer bir ifade ile sorunlu anlatım mükerrer olarak devam etmiştir.

Görüldüğü üzere Çanakkale Muharebeleri için önemli bir kaynak olan eserde Kudsi Bey Tepesi ve "Quadrilatère" aynı yer olarak ifade edilmiş, bu iki yerin birbirine karıştırılması da tarihî bir olayın yani 30 Haziran 1915'teki Fransız taarruzunun hatalı aktarılmasına sebep olmuştur. Şöyle ki Fransızlar söz konusu tarihte ne Kudsi Bey Tepesi'ne hücum etmişler ne de bu tepeye yaklaşabilmişlerdir. Hakikatte buradaki çarpışmalar tamamen Kudsi Bey Tepesi'ne yakın ama farklı bir konumda olan Quadrilatère mevzisi çevresinde cereyan etmiştir. Nitekim bu çalışmada Kudsi Bey Tepesi ile Quadrilatère mevzisinin farklı konumlarda bulunduğu arşiv belgeleri ve muharebe coğrafyası birlikte değerlendirilerek ortaya konmuştur.

Resmî askerî tarih kitabındaki bu sorunlu anlatım, bugün muharebe sahasında bulunan bilgilendirme tabelasına da olduğu gibi yansımıştır. Kudsi Bey Tepesi'nin hatalı bir şekilde İngilizce karşılığı olarak "Quadrilateral" yazan tabelada, "Fransızların Kudsi Bey Tepesi üzerindeki siperlerin bir kısmını 30 Haziran 1915'te ele geçirdiği, 12-13 Temmuz'daki İkinci Kerevizdere Muharebesi'nde ise bu mevzilerden ileri geçemediği" bilgisi yer almaktadır.

Böylece söz konusu hatalı bilgi sadece literatürle sınırlı kalmayıp ziyaretçilerin de konuyu yanlış değerlendirmesine neden olabilecek bir hale gelmiştir. Dolayısıyla her yıl milyonlarca insanın ziyaret ettiği muharebe sahasındaki bu hatalı durumun bir açıklığa kavuşturulması gerektiği açıktır. Çünkü kaynaklar mukayese edilerek durum değerlendirildiğinde ortaya farklı bir durum çıkmaktadır. Bu çalışmada ulaşılan bulgularla birlikte Türkçe literatürdeki söz konusu hatalı duruma bir açıklık getirilmekte ve ziyaretçiyi karşılayan bilgi panosunun da revize edilmesine zemin hazırlanmaktadır. Böylece Çanakkale Muharebeleri'nin önemli safhalarından birini teşkil eden Kerevizdere muharebelerinin daha sağlıklı yorumlanmasına olanak sağlanacaktır.

KUDSİ BEY TEPEŞİ

THE HILL OF KUDSİ BEY QUADRILATERAL (Dörtgen)

**ÇANAKKALE
SAVAŞLARI**
GELİBOLU TARİHİ
ALAN BAŞKANLIĞI

Bu yükselti: Seddülbahır Cephesi'nde 7 Ağustos 1915 günü şehit düşen 55'inci Piyade Alayı, 1'inci Tabur Komutanı Binbaşı Hafız Kudsi Bey'in adıyla anılan, 86 Rakımlı Tepe'dir. Alçıtepe'nin güneybatı yönünde uzanan ve "Yüzbaşı Şevki Sırtı" olarak tanımlanan sırtın üzerinde, Kerevizdere'nin kuzeybatı yamaçlarına hakim bir noktada yer alır. Çanakkale Kara Muharebeleri sırasında Fransızlar, yaptıkları hava keşifleri sırasında bu tepe üzerinde bulunan Türk siperlerini bir dörtgene benzettiklerinden, buraya "Quadrilateral" (dörtgen) adını vermişlerdir.

28 Haziran – 5 Temmuz 1915 tarihleri arasında gerçekleşen Zifünder Muharebesi'nin ilk günü cephenin batı kanadı üzerinde yaklaşık 1 kilometre ilerleyen İngiliz kuvvetleri ile birlikte cephenin doğu kanadı üzerinde taarruz eden Fransızlar da bu tepe üzerindeki Türk hatlarının bir bölümünü, 30 Haziran 1915 günü ele geçirmişlerdir. Taarruzlarını daha da ileri götürmek isteyen Fransız kuvvetleri, Kerevizdere Vadisi'ne bütünüyle hakim olmak ve bu vadinin kuzeydoğu yamacını oluşturan Cesaret Sırtı'nı da ele geçirmek amacıyla 12 – 13 Temmuz 1915 günlerinde Türk hatlarına yönelik ciddi taarruzlar düzenlediler.

"İkinci Kerevizdere Muharebesi" olarak bilinen, bu tepe ve civarındaki çarpışmaların ilk anlarında İngiliz ve Fransız topçusu bölgedeki Türk hatlarına yaklaşık 60.000 top mermisi atmıştır. Boğaz sahilinden itibaren içerilere doğru sırasıyla 4'üncü, 7'nci ve 11'inci Türk tümenlerinin savunduğu ön hat mevzilerine taarruz eden İttifak kuvvetleri ile Türk kuvvetleri arasında meydana gelen çarpışmalar çok şiddetli geçmiştir. Sonrasında 6'ncı Tümen birliklerinin de katıldığı bu muharebede Türk kuvvetleri Kudsi Bey Tepesi ve yakın çevresindeki mevzilerini çok büyük özveriyle savunmuşlar, karşılığında şehit, yaralı ve kayıp olmak üzere toplam **9.575 zayıf** vermişlerdir.

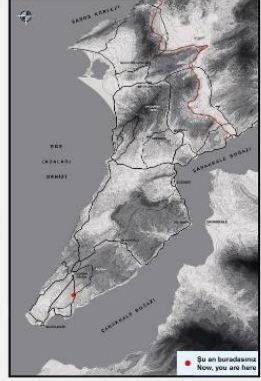
İkinci Kerevizdere Muharebesi'nde toplam **3.900 zayıf** veren İngiliz ve Fransız kuvvetleri ise bölgede öngördükleri hedeflerine ulaşmayı başaramamışlar ve ilk hedefleri olan Alçıtepe yönünde, bu noktadan daha ileriye geçememişlerdir.

Hill 86 is named after Major Hafız Kudsi Bey, commander of the 1st Battalion of the 55th Infantry Regiment killed in the Sedd el Bahr Front on August 7, 1915. The hill resides on a point dominating the northwestern slopes of Kereviz Dere (Kerevizdere), on a crest named "Captain Şevki Crest" to the southwestern direction of Achi Baba. As the French resembled the Turkish trenches built on this hill to a rectangle in their air reconnaissance during the Gallipoli Campaign, so they gave the name of "Quadrilateral" to this place.

On the first day of the Battle of Gully Ravine, which took place between June 28 and July 5 in 1915, the British forces advanced approximately 1 km. on the western flank of the front and the French forces that attacked from the eastern flank captured some of the Turkish lines on this hill on June 30, 1915. The French Army, which wanted to advance further, launched fierce attacks on Turkish lines between the days of July 12-13, 1915, to dominate the Kereviz Dere Valley completely, and to capture the Ridge of Valor, which forms the northeastern slope of this valley.

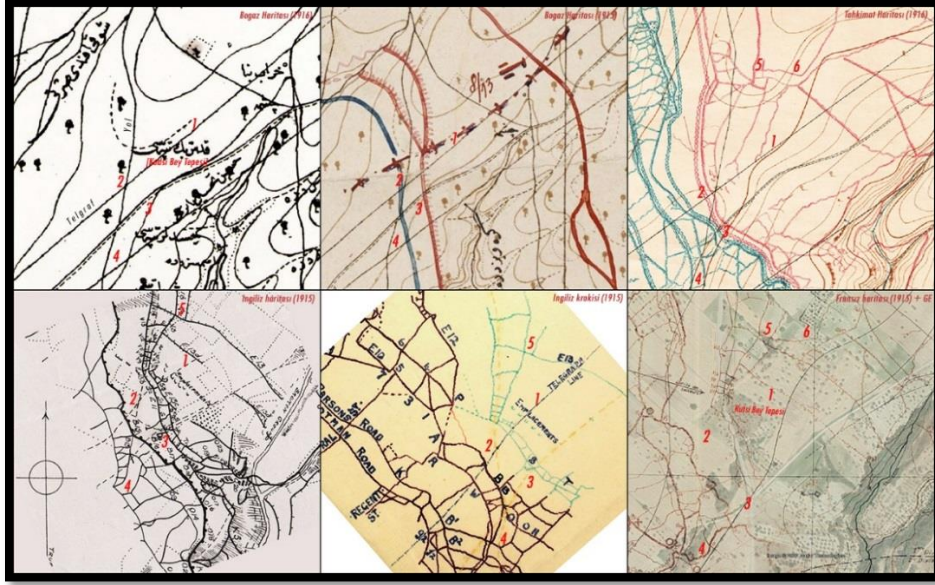
Also known as "The Second Battle of Kereviz Dere, the British and the French artillery fired approximately 60,000 shells on Turkish lines in this area and very violent battles took place between Turkish and Allied forces. The Allies attacked the Turkish front line positions defended by the 4th, 7th and 11th Turkish divisions deployed from the coast of the Straits towards the hinterland. During these battles, in which units of the 6th Division were also involved, Turkish forces defended Quadrilateral and the positions nearby with great determination and suffered a total of 9,575 casualties.

After suffering a total of 3,900 casualties in the Second Battle of Kereviz Dere, the British and French forces could not succeed in reaching their target from this position and they could not make any further advance towards their first target of Achi Baba.

Görsel 1. Kudsi Bey Tepesi Bilgi Panosu

Söz konusu hatalı durum sadece Türk resmî tarihi ile sınırlı değildir. İlginç bir şekilde, bahse konu mevzilerin muharebe arazisindeki konumlarıyla ilgili karışıklıklar Çanakkale Muharebeleri'nden hemen sonrasına dayanmaktadır. Kudsi Bey Tepesi, Harita Genel Müdürlüğü'nün kurucusu Mehmet Şevki (Ölçer) Paşa ile ekibinin Çanakkale Muharebeleri'nden hemen sonra hazırladığı ve "Tahkimat Haritası" olarak bilinen 1:5.000 ölçekli haritanın 38. paftasında hatalı olarak İl Deresi'yle Kerevizdere arasında gösterilmiştir (Mehmet Şevki Paşa, 2009, s. 76). Diğer bir ifade ile Kudsi Bey Tepesi'nin konumu olması gerekenden başka bir yere işaretlenmiştir. Ancak yine Şevki Paşa tarafından hazırlanan ve 1915'te muharebeler sırasında da kullanılan 1:25.000 ölçekli "Çanakkale Boğazı Haritası"nın yer adları açısından oldukça detaylı 1916 baskısında ise tepe farklı bir yere, "Hasan Tahsin Bey Yamacı"ndan geçen yolun (Seddülbahır'den Soğanlıdere istikametine giden yol) batısındaki telgraf hattının üzerine işaretlenmiştir. Bu durumun yarattığı karışıklığın giderilmesinde bölgede muharebelere katılmış 42. Alayın harp ceridesinde bulunan ve aşağıda yer verdiğimiz kroki görseli önemli bir rol oynamaktadır. İlk olarak söz konusu kroki görseli incelendiğinde Kudsi Bey Tepesi'nin İl deresi ile Kerevizdere arasında olmadığı görülmektedir. Söz konusu muharebe sahasında bulunan bir birlik olarak tepe doğru konuma işaretlenmiştir. İkinci olarak Ekim 1915'te Kudsi Bey Tepesi'nin Türk hatlarının içerisinde çizilmiş olmasıdır. Bu da hatalı durumun açıklığa kavuşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır.

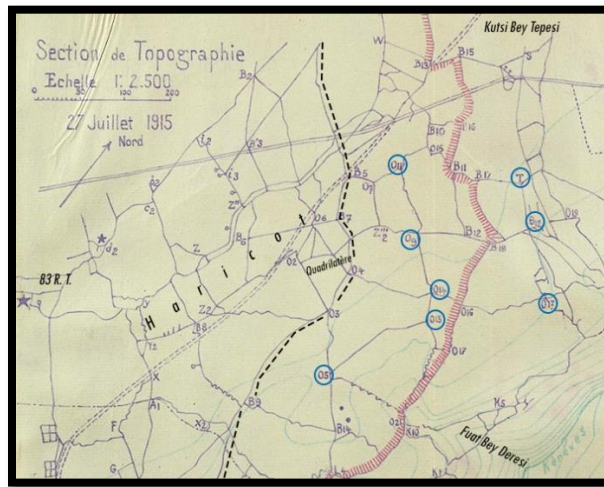

Görsel 3. İngiliz, Fransız ve Türk Haritaları Üzerinde Kudsi Bey Tepesi'nin Konumu. En son karede, uydu görüntüsü ve 22 Eylül 1915 tarihli Fransız siper haritası birleştirilerek tepenin tam yeri gösterilmiştir.

Bu aşamada konuyu daha detaylı incelemek ve açıklamak adına bölgedeki muharebeler esnasında söz konusu tepelerin varlığını ele almak gerekmektedir.

2. 30 Haziran 1915'teki Fransız Taarruzu ve Quadrilatère Mevzisi

Zikredildiği gibi kaynaklarda hatalı olarak Kudsi Bey Tepesi'nde bulunduğu ifade edilen Quadrilatère mevzisi, hakikatte Kerevizdere'ye hâkim 83 Rakımlı Tepe'nin doğu yamacında yer alan ve şeklinden dolayı Fransızlarca "Haricot" yani "Fasulye" diye adlandırılan Türk mevzisinin bir uzantısıdır. Nitekim aşağıda yer verilen Fransız arşivine ait belge görüntüsü bu durumu ispatlamaktadır.

Görsel 4. Haricot Mevziisinin Uzantısı Olarak Quadrilatère Mevzii.
(SHD, 26 N 94/21, s. 48)

21 Haziran 1915'teki Fransız taarruzu öncesinde yani kaybedilmeden evvel Türk ön hattının bir kısmını teşkil eden ve Fransızlar tarafından Haricot (Fasulye) ile Quadrilatère (Dörtgen) olarak isimlendirilen siper sebekeleri birbirleriyle bağlantılı olup Fransız hatlarına doğru çıkıntı yapmaktadır. Birbirine bağlı olan Haricot ve Quadrilatère mevziileri benzetme yapmak gerekirse adeta bir tabanca biçimindedir. Quadrilatère tabancanın kabzası iken Haricot kısmı namlu şeklindedir. Fransız belgelerinde 21 Haziran öncesinde G'-Y-Z''' hattı olarak tarif edilen Türk ön hattı, Türk belgelerinde “83 Rakımlı Tepeden Kerevizdere mebdeine kadar uzanan siperlerimizi” şeklinde tarif edilmektedir (BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No: 5640 – Yeni Dosya No: H2 – Eski Dosya No: H1-648 Fihrist No: 1-51).

Bu mevziler, Çanakkale Muharebeleri'nin ilk iki ayında Fransız Doğu Seferî Kolordusu'nun sol kanadı karşısındaki başlıca engelleri teşkil etmiştir. Fransız kolordusu, 21-22 Haziran 1915 tarihinde Türkçe literatürde Birinci, Fransızca literatürde Üçüncü Kerevizdere Muharebesi olarak isimlendirilen taarruzda doğuya doğru bütün Türk birinci hattını ve Haricot'yu ele geçirmesine rağmen, buranın uzantısı olan Quadrilatère, Fransız hatlarına doğru bir çıkıntı teşkil eder halde Türk tarafının elinde kalmıştır (du Clos, et al., 1923, s. 91; SHD, 26 N 75/10, s. 107). Bu sebeple Fransız üst komutası 21-22 Haziran'daki kazancı yarım kalmış bir başarı olarak değerlendirmiştir (SHD, 26 N 75/3, s. 42-44). Yarım kalan işi tamamlamak için de 30 Haziran sabahı saat 06.15'te bu ikinci engele taarruz edilmiştir.

Taarruz görevini üstlenen Fransız, Senegalli ve Martiniklilerden oluşan 7. Karma Koloni Alayı, Quadrilatère'i oluşturan Z'-O3 ve Z'''-O4 olarak kodlanmış Türk siperlerini ilk hamlede ele geçirmiş ve kuzeydoğu-kuzeybatı istikametinde irtibat siperlerini zorlamaya başlamıştır. Ancak saat 09.00'a doğru, Türk 22. Alayı tarafından takviye edilen 17. Alayın karşı taarruzuyla mevzi el değiştirmiştir (SHD, 26 N 75/10, s. 91-96; Miralay Süleyman Şakir, 2006, s. 38; Borlat, Karataş ve Sayılır, 2018, s. 252-253; Askeri Tarih Belgeleri, 1989, s. 84-89). Karşı taarruz sonucu kendi siperlerine kadar geri atılan 7. Karma Koloni Alayı, ihtiyatların desteğiyle öğlene doğru Quadrilatère'e bir kez daha yüklenmiş ve mevzi sonunda Fransızların elinde kalmıştır (SHD, 26 N 75/10, s. 92; SHD, 26 N 75/3, s. 41-42; SHD, 26 N 551/9, s. 18-19; TNO, 95/4273, s. 131; Historique du 57e régiment d'infanterie coloniale pendant la grande guerre, 1920, s. 6; du Clos, et al., 1923, s. 91; Aspinall-Oglander, 1932, s. 92).

7. Karma Koloni Alayı'nın başlangıçta Quadrilatère'i ele geçirmekle yetinmeyip daha fazla ilerlemeye çalışması ve ilerlediği irtibat siperlerinden geri atıldıktan sonra son olarak Quadrilatère mevzisinde tutunması, Türk resmî tarihinde, hem mevzinin yerinin hem de Fransız taarruzunun amacının hatalı değerlendirilmesine bağlı olarak “sonunda direneğin sadece küçük bir kısmının Fransızların elinde kaldığı” şeklinde yorumlanmıştır. Oysa aşağıda görülebileceği gibi 7. Karma Koloni Alayına verilen emir, mevzinin birinci (Z''-O3) ve ikinci (Z'''-O4) hattını ele geçirip, “irtibat siperleri yoluyla mümkün olduğu kadar ilerlemeye çalışmak”tır (SHD, 26 N 75/10, s. 90):

DOĞU SEFERÎ KOLORDUSU

7. Karma Koloni Piyade Alayı
2. Piyade Tümeni
4. Karma Koloni Tugayı

30 Haziran 1915'te Quadrilatère olarak bilinen mevziye yapılan taarruzda 7. Karma Koloni Piyade Alayı Komutanı Yarbay Bordeaux'nun Raporu

Alınan Emirler

7. Karma Koloni Alayı Komutanı Yarbay Bordeaux, 29 Haziran 1915'te 4. Tugay Komutanı'ndan 330/2 numaralı aşağıdaki emri almıştır:

7. Koloni Alayı, 30 Haziran'da saat 06.15'te Z''den O3'e kadar olan Türk cephesine taarruz edecektir. Taarruza Yarbay Bordeaux komuta edecektir.

Hedef 1: O6 ve O2'den geçen, Z''den O3'e kadarki ilk Türk siperi.

Hedef 2: Z'''2'nin geçtiği, Z'''-O4 arasındaki ikinci Quadrilatère hattı.

Hedef 3: Daha sonra irtibat siperleri yoluyla T istikametinde mümkün olduğu kadar ilerlenecek.

Taarruzun nihâî hedefi “Quadrilatère Z” siperlerini ele geçirmek ve Quadrilatère’in sona erdiği yerde kuzeydoğu yönüne doğru yerleşmektir.

Yukarıdaki emir ortadayken, Türk resmî tarihinde gözden kaçırılan husus, üçüncü hedefin muharebe devam ederken alay komutanı Yarbay Bordeaux tarafından iptal edilmesidir. Şöyle ki, taarruzu yapan 7. Alay 2. Tabur, Quadrilatère mevzisinin kuzeyindeki “I” (Kudsi Bey Tepesi’nin doğusu) ve kuzeybatısındaki “W” (Kudsi Bey Tepesi’nin güneybatısı) siperlerine doğru ilerlemeye çalışırken alay komutanı, saat 07.30’da gönderdiği “19 No.lu Emir”de asıl hedefi hatırlatarak “daha fazla ilerlemeye çalışmanın gereksiz olduğunu” söylemiştir (SHD, 26 N 75/10, s. 91).

Bu durum, Türk resmî tarihinde ve arazideki bilgilendirme tabelasında yazılanın aksine Fransızların aslında 30 Haziran 1915 tarihinde Kudsi Bey Tepesi’ndeki herhangi bir siper parçasını ele geçiremediğini, dolayısıyla Quadrilatère ve Kudsi Bey Tepesi’nin farklı yerler olduğunu ortaya koymaktadır. 7. Alay 2. Tabur zaten bu emri aldıktan kısa süre sonra Türk taarruzuyla, ilerlediği irtibat siperlerden de (Kudsi Bey Tepesi ile Quadrilatère arasından) geri atılmış ve en sonunda Z’’-O4 hattına yerleşerek kendisine verilen asıl hedefi yani Quadrilatère mevzisini elde etmiştir. Nitekim çalışmanın dördüncü görselinde Quadrilatère, W ve T mevzilerinin konumları görülmektedir

3. İkinci Kerevizdere Muharebesi’nde Quadrilatère ve Kudsi Bey Tepesi

Fransızların Çanakkale Cephesi’ndeki son taktik başarısı Quadrilatère’in ele geçirilmesi ile sınırlı kalmamıştır. Türkçe literatüre göre İkinci Kerevizdere Muharebesi’nde (12-13 Temmuz 1915) bu mevzinin karşısındaki Türk siperleri de Fransızların eline geçmiştir. Quadrilatère, bu taarruzda Fransız kolordusunun en solundaki 2. Tümenine bağlı ve Zuhaf birliği olduğundan büyük çoğunluğu Cezayir yerlilerinden ve Cezayir doğumlu Fransızlardan oluşan 2. Afrika Alayının çıkış mevzisi olmuştur. Alaya verilen ilk hedef, Kudsi Bey Tepesi’yle (hariç) Fuat Bey Deresi (dâhil) arasındaki O5-O13 ve O9-O11-O14 olarak adlandırılan ve yine çalışmanın dördüncü görselinde görülen Türk birinci hat siperleridir. Alayın nihâî taktik hedefi ikinci ateş hattına yani T-O12-O17 şeklinde isimlendirilmiş olan Türk siperlerine ulaşarak Cesetler Tepesi’ni tümüyle zapt etmektir (SHD, 26 N 856/8, s. 28; SHD, 26 N 75/10, s. 54). Bazı Fransız belgelerinde T-O12-O14-O17 hattına da “Quadrilatère” dendiğine rastlamak mümkündür (SHD, 26 N 551/9, s. 20). Ancak söz konusu siperlerin büyük kısmı Cesetler Tepesi’ndedir. Bütün İngiliz ve Fransız kaynaklarında Quadrilatère olarak adlandırılan siperler ise Haricot mevzisinin uzantısıdır ve zikredildiği gibi burası 30 Haziran 1915’te Fransızların eline geçmiştir.

Ancak 12 Temmuz sabahı saat 07.35’te başlayan taarruz Fransızlar için istenildiği gibi gelişmemiştir. İlk anda Türk ön hattının bazı kısımlarına girildiyse de hattın orta kısmı (O9-O14) işgal edilememiştir. Burası ancak ihtiyattaki bir bölük ileri sürülerek ele geçirilebilmiştir. 2. Afrika Alayı, akşama doğru son bir hamleyle birinci hattın hemen gerisindeki istinat hattını da ele geçirerek Cesetler Tepesi’nin bir kısmına yerleşebilmiştir (SHD, 26 N 75/4, s. 162; Historique du 2e régiment de marche d’Afrique pendant la guerre, t.y., s. 10; Ökse ve Tekşüt, 2020, s. 237). Son hedefe ulaşmak için ertesi gün saat 16.30’da yenilenen taarruz, savunmadaki 11. Türk Alayının karşı taarruzları ve Kudsi Bey Tepesi’nden gelen yan ateşi nedeniyle başarılı olamamıştır (SHD, 26 N 75/4, s. 164; Aspinall-Oglander, 1932, s. 110).

Bu muharebede Kudsi Bey Tepesi, Fransız kolordusunun solundaki 52. İngiliz Tümenine bağlı iki İskoç taburunun hedefi olmuştur (Thompson, 1923, s. 88; SHD, 26 N 75/4, s. 13). Bu iki İskoç taburundan biri olan Royal Scots Fusiliers (RSF) Alayının 4. Taburu, 2. Afrika Alayının solundan ilerleyip birinci hattı ve gerisindeki istinat hattını ele geçirdiyse de ikinci ateş hattına yani Kudsi Bey Tepesi’ndeki S siperlerine ulaşamamıştır (TNA, WO 95/4320, s. 10-11; TNA, WO 95/42871, s. 162-228; TNA, WO 95/4318, s. 65, Aspinall-Oglander, 1932, s. 104; Thompson, 1923, s. 91-98). Bunda şüphesiz, Fransız taarruzunun başlangıçta sekteye uğramasının da payı vardır. Diğer İskoç taburu olan, en soldaki King’s Own Scottish Borderers (KOSB) Alayının 4. Taburu ise bir atılıştan 400 metrelik mesafeyi katedip ikinci ateş hattını (E11) aşabilmiş ancak tek başına fazla ileri çıktığından yoğun Türk şarapnel ve çapraz makineli tüfek ateşi altında dağınık halde geri

çekilmek zorunda kalmıştır. Dahası, söz konusu tabur, olası düşman karşı taarruzunu topçu ateşiyle kırmaya dayanan “ısır ve tut” taktiğiyle (İng. Bite and hold) icra edilen bu taarruzda, kendi topçusunun baraj ateşinden etkilenmiştir (TNA, WO 95/4318, s. 65; TNA, WO 95/4320, s. 5-6; Brown, 1920, s. 19-20; Thompson, 1923, s. 93-95).

Netice olarak, birkaç yüz metrelik bu ilerleyiş, 12 Temmuz akşamı itibarıyla İskoç taburlarını taarruza devam edemeyecek hale getirmiştir. Ağır subay zayıyatı ve ileri hatlardaki karmaşanın sebep olduğu sevk ve idare zafiyeti nedeniyle, S siperlerine tekrarlanması planlanan taarruzlar bir türlü organize edilememiştir (TNA, WO 95/4321, s. 15; TNA, WO 95/4318, s. 66; Brown, 1920, s. 22; SHD, 26 N 75/9, s. 61). Üstelik savunmadaki 4. Türk Tümeninin 13 Temmuz sabahından itibaren Kudsi Bey Tepesi’nde ve civarında yaptığı karşı taarruzlarla birlikte İskoç taburlarında yer yer bozgun halinde çekilmeler baş göstermiştir (TNA, WO 95/4318, s. 70; Thompson, 1923, s. 96; TNA, WO 95/4273, s. 208). Bu durum karşısında cepheyi toparlamak ve taarruzu sürdürebilmek için, hâlihazırda yıpranmış bir birlik olmasına rağmen ihtiyattaki Deniz Piyade Tümeni’nin (RND) cepheye alınmasına mecbur kalınmıştır (Jerrold, 1923, s. 142-144; Aspinall-Oglander, 1932, s. 108; TNA, WO 95/4273, s. 209). İngiliz taburları daha irtibat siperlerinden ileri hatlara giderken kendilerini karmaşanın içerisinde bulmuştur. 13 Temmuz akşamına doğru Fransız taarruzuyla koordineli olarak Kudsi Bey Tepesi’ne taarruz etmesi gereken Chatham Taburu, bu karmaşada ve irtibat kopukluğu nedeniyle zamanında emir alamayınca hücumu dahi kalkamamıştır (TNA, WO 95/4291, s. 24-25; TNA, WO 95/4318, s. 71; SHD, 26 N 75/4, s. 165; Jerrold, 1923, s. 144). Kanlıdere’yle Kudsi Bey Tepesi arasından taarruza kalkabilen diğer iki deniz piyade taburu tarafından derenin kenarındaki birkaç siper parçasını ele geçirilmesinin ise doğal olarak muharebenin gidişatına önemli bir etkisi olmamıştır (TNA, WO 95/4290, s. 123; Aspinall-Oglander, 1932, s. 109-111).

Seddülbahir’deki iki İtilaf kolordusunun 12-13 Temmuz 1915’teki taarruzlarının ayrıntılı değerlendirmesi elbette başka bir araştırmanın konusudur. Ancak tek cümleyle özetlemek gerekirse İngiliz ve Fransız birlikleri, Kerevizdere ile Kanlıdere arasındaki Türk savunmasına ağır bir darbe indirmekle beraber, mahdut hedefli “ısır ve tut” harekâtında 157. Tugay cephesi haricinde hiçbir yerde nihaî hedeflerine ulaşamamıştır. Taarruz cephesinin orta kısmında KOSB 4. Tabur ilk hücumun ivmesiyle Kudsi Bey Tepesi’ni aşabildiyse de burada tutunamamış ancak hemen sağındaki RSF 4. Tabur, tepenin güney uzantısındaki Türk istinat siperlerine yerleşmeyi başarmıştır. Bunlar, İngiliz ve Fransız haritalarında “B13-B15-B16” kodlarıyla gösterilen ve bugün arazide kalıntıları görülebilen siperlerdir. Tepenin zirvesindeki “S” ve muharebeden sonraki birkaç gün içinde oluşturulan “V” siperleri ise, 4. Tümenin sağ kanadı geriye doğru kırıldığından, düşmana doğru adeta keskin bir sivri uç şeklinde kalmıştır.

4. Ağustos Muharebeleri ve Sonrasında Quadrilatère ile Kudsi Bey Tepesi

İkinci Kerevizdere Muharebesi’nden (12-13 Temmuz 1915) yaklaşık bir ay sonra, Kudsi Bey Tepesi’ne taarruz sırası bu kez Fransızlara gelmiştir. 1. Fransız Tümeni, 7 Ağustos 1915 günü Kerevizdere’nin batı yamaçlarındaki tüm Türk birinci hattı boyunca taarruz ederken, 2. Tümen de Kudsi Bey Tepesi’ndeki S Siperi’ni ele geçirmek için bir taarruz düzenlemiştir (SHD, 26 N 75/5, s. 10). Başlı başına bir aldatma harekâtının (Sarıbayır Harekâtını örtmek için) bir parçası olan taarruz, özellikle topçu hazırlığı açısından kötü planlanmış kısa süreli bir denemeden ibaret kalmıştır. İlk taarruz dalgasını oluşturan tamamı Avrupalı Fransızlardan oluşan 176. Alay 2. Tabura bağlı iki bölük, S ve doğusundaki T siperlerinin önüne kadar gelebildiyse de savunmadaki 55. Alay 1. Taburun ateşiyle ara bölgede tutunamayarak dağınık şekilde geri çekilmiştir. Bu çekilme, siperlerden henüz çıkmakta olan ikinci taarruz dalgasına da sirayet edince hücum bir bozgunla neticelenmiştir (SHD, 26 N 75/10, s. 37-38; 26 N 710/8, s. 33; SHD, 26 N 75/14, s. 20-21; Ökse ve Tüksüt, 2020, s. 204-305).

Daha güneyde, Yassitepe ve Çataltepe civarında ardı ardına karşılıklı hücumlar yapılırken, Kudsi Bey Tepesi’ndeki Fransız taarruzu başladığı gibi bitmiştir. Yukarıda da izah edildiği gibi Fransızların yaklaşık dokuz ay süren muharebeler boyunca doğrudan tepeyi ele geçirmeye yönelik ilk ve tek girişimi bu olmuştur. Ancak

ifade edildiği gibi yer adlarında meydana gelen karışıklık, söz konusu tarihî gerçekliğin yanlış yorumlanmasına sebep olmuştur. Bu durum tarihî anlatımlarda coğrafi isimlerin doğru konumlandırılmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Kudsi Bey Tepesi, Haricot ve Quadrilatère mevzilerinin aksine Çanakkale Muharebeleri'nin sonuna kadar Türk savunmasının bir parçası olarak kalmıştır. 1915 yılının ağustos ayından itibaren Kerevizdere bölgesindeki muharebelere katılan 42. Alayın 11 Eylül 1915 gününe ait harp ceridesinde yer alan “*Saat 14.30’da ikinci battan birinci batta hareket olundu. (...) Telefonla 55. Alay Kumandanı Binbaşı Teyfik Bey keyfiyet-i harekatten haberdar edilerek Kudsi Bey Tepesi’nde görüşülmesi ve mevazîin teslimi bildirildi*” (Diriker, 2013, s. 220) şeklindeki kayıt, Kudsi Bey Tepesi’nin ağustos muharebelerinden sonra da hala Türk hatlarının bir parçası olduğunu, dolayısıyla Quadrilatère ile aynı yer olmadığını göstermektedir. Yine aynı alayın ceridesinde, alay komutanı Binbaşı Ahmet Nuri Bey (Diriker) bağlı olduğu 14. Tüme 24 Ekim 1915 günü yazdığı bir raporda “*Düşman sabahdan beri torpil endahına devam ediyor. Ekserî torpiller karargâh yakınlarına ve Kudsi Bey Tepesi’ne isabet etmektedir. Şimdiye kadar 4 şehit, 11 mecrub vuku buldu*” (Diriker, 2013, s. 131-227) demektedir. Binbaşı Ahmet Nuri Bey’in yukarıdaki ifadeleri söz konusu iki noktanın farklı yerler olduğu tezini desteklemektedir. Aksi bir kabulde yani Kudsi Bey Tepesi’yle 30 Haziran 1915’te tümüyle Fransızların eline geçen Quadrilatère aynı yer olarak değerlendirildiğinde, Fransızların dört ay önce ele geçirdiği bir mevziyi bombardıman etmesi gibi bir mantıksız bir durum ortaya çıkmaktadır.

5. Sonuç

Çanakkale muharebeleriyle ilgili Türkçe kaynaklarda “Kudsi Bey Tepesi” olarak bilinen yerle, Fransızların “Quadrilatère” olarak adlandırdığı ve 30 Haziran 1915’te ele geçirdiği Türk mevzisinin birbirinin karşılığı olmadığı ortadadır. Quadrilatère, Kudsi Bey Tepesi’yle 83 Rakımlı Tepe arasında, Fuat Bey Deresi’yle aynı hizada yer almaktadır ve belirtildiği gibi aslında Fransızların “Haricot” olarak isimlendirdiği Türk direnek noktasının bir uzantısıdır. Quadrilatère’i oluşturan siperler, İngiliz ve Fransız haritalarında “O” ve “Z” harfleriyle gösterilirken, Kudsi Bey Tepesi’ndeki siperler “S” ve “V” harfleriyle işaretlenmiştir. Bu isimlendirmeler dahi her iki noktanın birbirine yakın ama farklı alanlar olduğunu göstermektedir. İtilaf birlikleri, Kudsi Bey Tepesi’ne ancak 12 Temmuz’daki taarruzları neticesinde yaklaşabilmiştir. Ulaşılan bu son hat, Quadrilatère mevzisinin asıl konumunun yaklaşık 300 metre ilerisinde bulunmaktadır. Bu, karşılıklı siperler arasındaki uzaklığın yer yer birkaç metreye kadar düştüğü Çanakkale Cephesi standartlarında oldukça büyük bir mesafedir.

Sonuç olarak, kaynaklar mukayese edilerek durum değerlendirildiğinde Quadrilatère ile Kudsi Bey Tepesi farklı konumlardadır. Literatürdeki hatalı durum, tarih yazımında coğrafi adlandırmaların önemini ortaya koymaktadır çünkü bu tür yanlışlıklar tarihî olayların yanlış yorumlanmasına ve hatalı çıkarımlarda bulunulmasına sebebiyet vermektedir. Bu çalışmayla Kudsi Bey Tepesi ile Quadrilatère özelinde Çanakkale Muharebeleri literatüründe yer etmiş hatalı duruma bir açıklık getirilerek katkı sağlanmıştır.

6. Extended Abstract

Kudsi Bey Hill and the Turkish position referred to by the French as the “Quadrilatère” constituted two of the important tactical positions during the Kereves Dere battles at Gallipoli. However, these locations have long been confused with one another in Turkish historiography, a misunderstanding that has persisted even within official military histories and has consequently led to significant inaccuracies in the interpretation of the battles. Turkish sources, including official military history publications, describe the French assault of 30 June 1915 as an attack on Kudsi Bey Hill. Military records and battlefield evidence, however, clearly demonstrate that French forces neither attacked nor reached the hill on that date; instead, the fighting was confined to the area surrounding the Quadrilatère position.

One of the most notable tactical achievements of the French forces during the fighting at Kereves Dere was the capture of the Quadrilatère position on 30 June 1915. This formed an extension of the Turkish

redoubt known to the French as “Haricot” and was situated approximately 300 metres from Kudsi Bey Hill. French trench maps distinguished the two areas by separate trench designations: the trenches at Quadrilatère were marked with the letters “O” and “Z,” whereas those at Kudsi Bey Hill were identified as “S” and “V.” These distinct markings alone indicate that the two positions were geographically separate and tactically independent.

The Allied attack on Kudsi Bey Hill did not occur on 30 June but rather during the the battle of 12–13 July 1915 known to the Turks as “Second Battle of Kerevizdere.” During the attack, French forces targeted the Turkish front line trenches from the previously captured Quadrilatère position. The 2nd African Regiment, positioned on the left flank of the French corps, was assigned the task of capturing the Turkish front line between Kudsi Bey Hill and Fuat Bey Deresi (Fuat Bey Gully). Its ultimate objective was to advance to the Turkish second line and secure full control of the hill known as Cesetler Tepesi on the right bank of Kereves Dere. The attack commenced on the morning of 12 July. French troops initially succeeded in penetrating sections of the Turkish front line, yet they encountered determined resistance in the centre of the defensive sector. With the support of reserve units, the area was eventually captured, and by evening the French had also captured the Turkish support line behind the first line, enabling them to establish a foothold on part of Cesetler Tepesi (Corpses Hill in Turkish). A renewed assault on the following day, however, failed due to vigorous counterattacks by the Turkish 11th Regiment and effective enfilading fire from Kudsi Bey Hill.

Simultaneously, direct attacks against Kudsi Bey Hill were undertaken by two Scottish battalions from the 52nd Division. The 4th Battalion Royal Scots Fusiliers succeeded in capturing the Turkish front line and the support line but failed to penetrate the second line at Kudsi Bey Hill. Another Scottish unit, the 4th Battalion King’s Own Scottish Borderers, advanced rapidly and temporarily breached the second line. Nevertheless, having advanced too far without sufficient support, the battalion was subjected to intense Turkish machine-gun and shrapnel fire and was ultimately compelled to withdraw with heavy casualties. Consequently, although Allied forces approached Kudsi Bey Hill during the battle, they were unable to capture the position.

A further attack against Kudsi Bey Hill was launched on 7 August 1915 by French as part of a diversionary operation intended to conceal the larger August Offensive. Owing to inadequate artillery preparation and the resilience of the Turkish defence, the attack proved unsuccessful. Although French troops managed to reach the S and T trench lines, they were unable to maintain their positions under the heavy fire of the Turkish 55th Regiment. The withdrawal soon deteriorated into disorder, and the attack ended in failure. As a result, the hill remained under Turkish control until the conclusion of the Gallipoli Campaign.

In this study, document analysis was employed to establish that the two locations were not identical. The available archival evidence clearly demonstrates that Kudsi Bey Hill and the Quadrilatère were distinct geographical and tactical positions, contrary to the claims found in several Turkish sources. While the Quadrilatère was captured by French forces on 30 June 1915, Kudsi Bey Hill remained in Turkish hands throughout the campaign. This demonstrates that the precise identification of battlefield geography is fundamental to military historiography, since inaccuracies may lead to flawed reconstructions of military operations. The proper identification of Kudsi Bey Hill and the Quadrilatère as separate positions thus constitutes an important correction within Gallipoli historiography.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları İsmail SABAH %35/ Emre ÖZMEN %35/ Necmi UYANIK %30 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are İsmail SABAH %35/ Emre ÖZMEN %35/ Necmi UYANIK %30 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- 26 N 551/9 (3. Tugay Harp Ceridesi)
26 N 710/8 (176. Alay Harp Ceridesi)
26 N 75/10 (Fransız Doğu Seferî Kolordusu Harp Ceridesi)
26 N 75/14 (2. Fransız Tümeni Harp Ceridesi)
26 N 75/3 (Fransız Doğu Seferî Kolordusu Harp Ceridesi)
26 N 75/4 (Fransız Doğu Seferî Kolordusu Harp Ceridesi)
26 N 75/5 (Fransız Doğu Seferî Kolordusu Harp Ceridesi)
26 N 75/9 (Fransız Doğu Seferî Kolordusu Harp Ceridesi)
26 N 856/8 (2. Afrika Alayı Harp Ceridesi)
26 N 94/21 (Fransız Doğu Seferî Kolordusu İstihkâm Birliği Harp Ceridesi)
95/4273 (8. Kolordu Harp Ceridesi)
95/42871 (52. Tümen Harp Ceridesi)
95/4290 (Deniz Piyade Tümeni Harp Ceridesi)
95/4291 (Chatham Taburu Harp Ceridesi)
95/4318 (52. Tümen Topçu Tugayı Harp Ceridesi)
95/4320 (KOSB Alayı 1/4. Tabur Harp Ceridesi)
95/4320 (RSF Alayı 1/4. Tabur Harp Ceridesi)
95/4321 (Royal Scots Alayı 1/4. Tabur Harp Ceridesi)
Aspinall-Oglander, C. F. (1932). *History of the Great War Based on Official Documents by Direction of the Committee of Imperial Defence: Military Operations Gallipoli (May 1915 to the Evacuation)*. London: William Heinemann Limited.
ATASE Başkanlığı. (1989). *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 88(38), Ankara: Genelkurmay Basımevi.
Borlat, B., Karataş, M. ve Sayılır, B. (2017). *Çanakkale Muharebeleri'nde Zabitan İşlenimleri*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
Brown, W. S. (1920). *War Record of 4th Bn. King's Own Scottish Borderers and Lothians and Border Horse*. Galashiels: John McQueen & Son.
Diriker, A. (2013). *Cephelerde Bir Ömür: Tuğgeneral Ahmet Diriker'in Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Diriker, A. (2016). 42. *Alay: Gelibolu 1915*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
du Clos, Alain Tournyol. et al., (1923). *Les Armées Françaises Dans la Grande Guerre*. VIII. Tome: La Campagne d'Orient (Dardanelles et Salonique), I. Volume, Paris: Imprimerie Nationale.
Enver, B., Tekgöz, H. ve Gül, E. (2022). *Ordu Salnamesi 1330 (1914 Ordu Yıllığı)*. İstanbul: Koç Vakfı Yayınları.
Historique du 2e régiment de marche d'Afrique pendant la guerre 1914-1918. Paris: Imprimerie Berger-Levrault.
Historique du 57e régiment d'infanterie coloniale pendant la grande guerre. (1920). Bordeaux: Imprimerie G. Delmas.
Jerrold, D. (1923). *The Royal Naval Division*. London: Hutchinson & Co.
Mehmet Şevki Paşa (Ölçer). (2009). *Çanakkale Tabkimat Haritası*. (yay. haz.) Tetik, A., Seven, A., Ankara: Genelkurmay Basımevi.
Ministère des Armées Le Service historique de la Défense (SHD) (Fransa Savunma Bakanlığı Savunma Tarihi Başkanlığı Arşivi)
Miralay Süleyman Şakir. (2006). *Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde*. (yay. haz) S. Avşar ve H. Babacan, Ankara: Vadi Yayınları.
Ökse, N. ve Tekşüt, İ. (2020). *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*. V. Cilt, III. Kitap. Ankara: T.C. Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Yayınları.
Sayılır, B. (2008). *Tarihe Sığmayanlar: Çanakkale Savaşı'nın Şehit Subayları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi) Klasör No: 5640 – Yeni Dosya No: H2 – Eski Dosya No: H1-648 Fihrist No: 1-51.

The National Archives (TNA) (İngiltere Devlet Arşivleri) War Office (WO)

Thompson, R. R. (1923). *The Fifty-Second (Lowland) Division*. Glasgow: MacLehose, Jackson & Co.